

Dopis č. 14

Praha, 26. 5. 1977

Milý příteli,

vidím, že se nevyhnu ještě jednomu poněkud osobně zaměřenému tématu, jež náhle nabylo na aktuálnosti. Poukazuješ na to, že právě tak jako Mlynářův odchod do emigrace¹ je i Havlův retreat² z funkce mluvčího Charty víc než nějakým individuálním selháním v důsledku únavy z trvajících tlaku, že je předzvěstí šířícího se pocitu, že nemá smysl jít hlavou proti zdi. Naštěstí užíváš slůvka „možná“; víc mne zamrzelo, že se pak tážeš, jak taková „zrada“ může ovlivnit morální kredit Charty a chartistů.

Znáš mne už dost dlouho, abys věděl, že nemám tendenci věci přikrašlovat ani být přísnější v posuzování těch „druhých“ než v posuzování „našich“. Nechci zapírat, že ani Mlynářovým rozhodnutím (ostatně není sám) odejít ze země, v níž něco znamenal (i když jsem s ním v řadě podstatných věcí nesouhlasil ani v minulosti, ani nyní), ani Havlovým postupem již v průběhu vyšetřovací vazby a pak vyústěním tohoto postupu po propuštění nejsem vůbec nadšen, tj. že ani v jednom z obou případů nemám chuť násilně započítávat nějaké body pro Chartu. Připouštím dokonce, že si tady může nějaké body konečně zaznamenat státní aparát, zejména pak Státní bezpečnost. To se stává. Není skutečného zápasu bez šrámů, není války – ani vítězné války – bez prohraných bitev, není vítězných bitev beze ztrát – a také bez chyb na straně vítězů. Nicméně užívat v kterémkoli z obou případů slova „zrada“ je nemístné; je to buď projev hysterie a fanatismu – anebo výraz zakomplexovanosti a nečistého svědomí. Doporučuji Ti, aby sis jen tak sám pro sebe a na zkoušku udělal malý statistický přehled: když někdo mluví pohrdlivě třeba o Havlově rezignaci, překontroluj si, co on osobně pro uplatňování lidských a občanských práv udělal. Uvidíš zajímavou věc: na morální odsuzování si většinou troufají lidé, kteří k tomu nemají potřebnou morální legitimaci; a zase naopak lidé, kteří takovou legitimaci mají, jsou ve svých hodnoceních velmi zdrženliví. Ostatně není mnoho lidí, kteří by měli právo Havla soudit. Nehleďme na žurnalistické pomluvy; to, co Havel v posledních letech napsal a podnikl, musí v každém trochu soudném člověku vzbudit jenom respekt. To, co se

¹ Zdeněk Mlynář (1930–1997), jeden z iniciátorů a prvních signatářů Charty 77. Po půl roce domácího vězení emigroval v červnu 1977 do Rakouska.

² V době svého prvního zatčení vyšel Václav Havel několika vyjádřeními bezděčně „vstříc“ svým vyšetřovatelům. V žádosti o propuštění přislíbil, že se nebude politicky projevovat v zahraničí; při jednom z výslechů naznačil, že se chystá po svém návratu z vězení vzdát funkce mluvčího. Tehdejší politická moc na základě těchto náznaků rozpoutala mediální kampaň: Havel se měl vzdát funkce mluvčího na základě „sebekritiky“, protože „zjistil, že čs. zákony mu dávají dostatečné možnosti k vyjádření jeho názorů“. Více k tomu viz publikace *Charta 77 – dokumenty 1977–1983*; ÚSD AV, Praha 2007; str. 43–44. Havlovy sebereflexe lze najít v Dopisech Olze č. 138 a č. 139 a také v Dálkovém výslechu (viz Václav Havel: *Spisy 4*; Torst, Praha 1999; str. 769–770 a str. 846–847).

pro veřejné difamování Václava Havla zneužilo z podmínek, v nichž vyrůstal, ve skutečnosti mluví navzdory prvnímu zdání pro něho, neboť nic z toho nelze doložit z jeho tvorby. Jasnozřivost a vnitřní pravdivost jeho vidění skutečnosti je neodvoditelná z jeho sociálního původu ani z jeho dřívějšího nebo dnešního společenského postavení u nás nebo z toho, jak je uznáván ve světě. Hlupáci, kteří nedovedou nic věcného říci k jeho tvorbě, se uchylují k výmyslům o tom, kým vlastně je placen, kdo financuje údajně neúspěšná představení jeho her nebo vydávání jeho děl tiskem, i když o ně prý obecenstvo nebo čtenářstvo nemá zájem. I kdyby totiž byla pravda, že o Havla-dramatika nikdo nemá skutečný zájem, není tím vůbec nic řečeno o kvalitě jeho her; navíc však to ani pravda není. My sami jsme Havlovým hrám dlouho rozuměli jako ironické kritice upadlých mechanismů deformované socialistické společnosti (což by ovšem mělo i tak své plné oprávnění); teprve uvedení jeho her v zahraničí ukázalo, že pronikavost jeho vidění není nikterak oslabena, vztahují-li je diváci nebo posluchači ke svému vlastnímu prostředí a chápou-li je na pozadí svých zkušeností se společnostmi, která se od naší v mnohých ohledech pronikavě liší. Havel ani v nejmenším není spisovatel protisocialistický; kdo chce něco takového tvrdit, dokumentuje tím jen to, že on sám potřebuje socialismus ztotožňovat nejenom s jeho vlastními deformacemi, ale že dokonce socialismus ve své zaslepenosti ztotožňuje se scestími a absurdnostmi moderní společnosti vůbec, tj. takovými absurdnostmi, které lze najít stejně tak na Západě jako na Východě. Havla proto především nemá právo soudit ten, kdo mu nerozumí, kdo nepochopil podstatu jeho uměleckého úsilí, kdo nepronikl k podstatě jeho tvorby.

Havel je však prototyp angažovaného umělce, který se nespokojí jen s vysokou profesionální úrovní své dramatické tvorby, ale chce se angažovat jak v rámci své tvorby, tak i ve svém občanském životě. Mezi představiteli české kultury náleží dnes právě po této stránce k těm nejvýraznějším. S jeho některými názory lze nesouhlasit, ale nelze je nebrat vážně, nebo dokonce je ignorovat nebo jen ironizovat. Nelze mu upřít odvalu ani otevřenost. Jestliže složil funkci mluvčího Charty 77, není to proto, že by se vyděsil anebo že by nad Chartou zlomil hůl; dokladem toho je skutečnost, že zůstal signatářem a že po svém propuštění z vyšetřovací vazby dementoval zprávy, jako by změnil svůj zásadní postoj k Chartě a jako by se od jejích zásad distancoval. V jeho situaci bylo, myslím, právě k něčemu takovému zapotřebí víc odvahy, než kolik jí prokázala většina jeho kritiků. Nemám za to, že by Havlovo rozhodnutí měl právo odsuzovat někdo, kdo např. Chartu vůbec nepodepsal a kdo by teď najednou za chartisty chtěl mluvit jako posuzovatel.

Ovšem v celé věci nejde jen o Havlovu osobu a jeho konkrétní případ. Nikdo z nás neví, jak se zachováme ve vypjatých, krajních situacích, pokud se do takových situací nedostaneme a dokud v nich sami sebe řádně

nepoznáme. Někteří z nás unesou víc, jiní méně. Je nespravedlivé a nelidské ukládat druhým lidem břemena, na něž bychom sami třeba nestačili. Naproti tomu v civilizovaném životě není jedinou ani hlavní ctností hodně „vydržet“. Moderní drama nepotřebuje na prvním místě autory, kteří se nenechají zastrašit nebo podvést apod., nýbrž především autory, kteří dovedou psát. Jestliže se někdo v nebezpečí života zachová statečně, je to lidsky velké a respektuhodné, ale nedělá to z něho většího básníka, ani většího matematika, ani schopnějšího politika atd. Zajisté je naprosto pochopitelné, že i mezi signatáři Charty se mohou najít lidé, kteří – přestože ukázali značnou dávku odvahy při podpisu Charty – neunesou dlouhotrvající šikanování, obtěžování a pronásledování. Proč bychom pro nějakou podobnou slabost neměli mít pochopení? Proč bychom neměli mít pochopení pro lidi nemocné, nervově labilní nebo mimořádně citlivé? To neznamena, že bychom se sami měli na něco takového snad vymlouvat. Také to neznamena, že bychom tuto rovinu měli zcela přehlížet. Musíme si uvědomit, že v zápase, který vedeme a v němž, jak zatím zkušenost ukázala, bude proti nám použito těch nejneregulérnějších prostředků, je každá slabost nepochybně velkým zatížením. Už jenom ohledy na partnera v manželství a na děti: je velmi nesnadné a téměř nemožné jít do zápasů značně riskantních, když náš manžel nebo naše žena nestojí při nás. Velkou odpovědnost na sebe bereme také tím, že svým dětem krajně ztížíme život. Také svým sousedům jsme na obtíž, když uprostřed noci musejí asistovat při domovní prohlídce v našem bytě. V zaměstnání rovněž nebudou nadšeni, když si nás čas od času na dva, na čtyři dni nechají na policii. Máme-li v rodině starého nebo nemocného člověka, musíme se obávat o jeho zdraví při případných domovních prohlídkách a vyšetřováních. To všechno jsme si ani nezavinili. Ale jak krásně lze využít toho, že jsme někde opravdu udělali nějaký kopanec. Proto je dobré, aby ten, kdo se pustí do zápasu o lidská práva, měl co nejčistší štít a aby měl co nejméně slabin. Jestliže Václav Havel usoudil, že nemůže nadále plnit funkci mluvčího, protože je trestně stíhán (a tím pro rozhodující okamžiky podstatně oslaben), je rezignace jeho plným právem. Máme přece ještě v dobré paměti, jak bylo zneužito proti Vaculíkovi negativů³, nalezených v jeho bytě; signatář Charty 77 může být difamován, vydírán i jinak znemožňován. Nemáme proti sobě žádné gentlemany, nejsou uznávána pravidla slušnosti (i když někdy se setkáme také se slušnými lidmi). Musíme se připravit takřka na všechno – zejména nevíme, co všechno ještě může přijít.

Jedna věc je však zřejmá každému, kdo je ochoten se trochu zamyslet. Kdo nad naší společností, kdo nad socialismem zlomil hůl, ten se bude zdržovat ve stínu a v závětrí. Všichni, kdo se pustili do zápasu o lidská a občanská práva a o jejich respektování v naší zemi, dokazují tím, že mají

³ Při jedné domovní prohlídce našla StB v bytě Ludvíka Vaculíka snímky, na kterých je vyfotografován nahý. Dehonestující fotografie vyšly v tisku na jaře 1977.

pro tuto zemi naději. Pro většinu z nás by byl odchod z Československa dobrým a výhodným soukromým řešením; většina z nás by se na Západě slušně užívala, mohla by dělat svou práci, naše děti by mohly studovat za normálních podmínek a podle svých schopností, náš životní standard by se pronikavě pozvedl.

Jestliže až na nepočtené výjimky na emigraci nepomýšlíme, je tomu tak proto, že chováme naději na zlepšení poměrů, a to na zlepšení nejenom soukromě pro nás, ale pro všechny. Jsem přesvědčen, že Havel by okamžitě dostal povolení se vystěhovat, kdyby o ně požádal. Není vyloučeno, že mu to bylo dokonce znovu nabídnuto. Proč tu Havel zůstává? Proč tu zůstal po srpnu 1968? Proč jsme tu zůstali také my, kteří jsme starší a kteří jsme nemohli pracovat v oboru, pro který máme kvalifikaci a který máme rádi, od dokončení studií až po krátkou dobu po lednu 1968? A proč tu zůstávali ti, kteří ani dostudovat nemohli a byli z vysokých škol hned po únoru nebo někdy později vyloučeni? Proč tu zůstali ti, jejichž rodinní příslušníci byli dlouhá léta vězněni, zemřeli ve vězení nebo dokonce byli popraveni?

A proč tu zůstali i ti, kteří v padesátých a ještě v šedesátých letech byli ve vězeních a v pracovních táborech odsouzeni na 10, 15 i 20 let, nebo dokonce na doživotí? Což opravdu lze všechny tyto případy „vyřešit“ poukazem na jejich únavu a oslabenost, na to, že jsou už pokročilého věku, kdy se nesnadno začíná znovu, na jejich majetek, který tu nechtějí nechat (vždyť je nás hodně, kteří nemáme ani svůj dům ani chatu ani auto – to jenom oficiální propaganda si vybírá těch několik známějších postav, které tohle mají) – neřku-li na to, že tu hrají svou roli „disidentů“ za peníze z ciziny? Každému rozumnému člověku musí být naprosto jasné, že tohle jsou jen nesmysly nebo nanejvýš výjimečné, ojedinělé případy (s výjimkou poslední uvedené možnosti, která je nesmyslem totálním). My všichni tu zůstáváme proto, že věříme v lepší osud této země a protože máme dojem, že svým odchodem a dokonce svým mlčením nebo lhostejností bychom tento lepší osud oddálili a jeho naplnění znesnadnili. Nejde nám tu na prvním místě o nás samotné a o naše rodiny; leckdo nás považuje za blázny, že „zbytečně“ škodíme sobě a svým dětem. Vzali jsme na sebe rozmanitá rizika, z nichž jenom některá dovedeme odhadnout. Jen bezectný lhář a nactiutrhač může přes to všechno tvrdit, že nám jde o vlastní prospěch. Ale oč nám tedy jde ve skutečnosti?

Tady se ovšem budeme značně diferencovat. Kdo svou naději udržuje na rovině politické (v užším smyslu, tj. mocensko-politické), je buď fantasta anebo dlouho nevydrží. Běžný politologický rozbor nemůže dnes ukázat než chmurné vyhlídky. Mocensko-politicky je naše situace v podstatě zablokovaná. Proto také žádná, ani nejtěžší politická chyba, dokonce ani naprosté selhání nebo „zrada“ (kdyby k nim došlo) nemohou na věci nic změnit k horšímu, protože je to špatné i tak. O tom si většina z nás nedělá žádné iluze; a žádné laciné iluze nehodláme také šířit. Mám-li pak mluvit za

sebe (což je asi v tomto případě nejlepší), pak mým hlavním cílem není nějaká politická akce (v užším smyslu, tj. přímé ovlivnění mocensko-politické situace). Obávám se totiž, že v dané situaci by to znamenalo pouze výměnu osob, a ještě by bylo těžko zaručit, že k lepšímu. Společenský život (a tím spíše individuální, osobní život) je však určován jinými motivy než nějakými vnějšími tlaky, nebo přinejmenším také jinými motivy. I když naděje v budoucnost této země, v budoucnost Evropy a v budoucnost celého světa, všeho lidstva nemůže být založena na nějakých příznivých objektivních ukazatelích (pokud jde však o širší souvislosti a delší dějinné perspektivy, mám dojem, že by se i takové objektivní ukazatele podařilo odhalit), tou rozhodující rovinou, na níž se o budoucnosti národa, civilizace a dnes i všeho lidstva rozhoduje, je oblast osobní odpovědnosti, životní orientovanosti a pevného duchovního, mravního a také myšlenkového zakotvení. Odpovědně se však může rozhodovat pouze člověk, který rozumí své době, konkrétní situaci a sám sobě; člověk, který dovede prohlédnout klamy, sebeklamy a předsudky své doby a své společnosti; člověk, který dovede přesně a střízlivě myslit; a také člověk, který není ve vleku okamžiku, který dovede trpělivě čekat a žít již nyní z budoucnosti, v níž doufá a v níž skládá svou naději. A pro to pro všechno je mu nezbytná naprostá otevřenost a hluboká loajalita k pravdě, v jejímž světle chce vidět vše kolem sebe i sám sebe a své blízké, přátele i ty, s nimiž jde tímž směrem a po téže cestě.

Ohlížet se po vnějších oporách, po nějakých celosvětových trendech, historických setrvačnostech, nezadržitelných a nevracejících se kolech dějin apod. může být někdy dokonale bezperspektivní nebo jinak ošidné. Všechny podstatné kroky kupředu a výš, na vyšší rovinu byly vždycky nepravděpodobné – jako je ostatně nepravděpodobný všecken život. Pravděpodobné jsou klamy a sebeklamy, omyly i lži – vrcholně nepravděpodobná je pravda. Ale právě na té krajně nepravděpodobné pravdě závisí vposledu všechno. Nadějí nás všech, kteří jsme zatlačováni do bezmocnosti a bezvýchodnosti, je pravda. Těm, kteří nás (a mnoho dalších, vposledu vlastně všechny, i sebe) ohrožují a ničí, se nikdy nevyrovnáme v jejich mocenské výbavě, v jejich propagandistickém aparátu, v jejich materiálním zabezpečení nejrůznějšího druhu. Nemáme ve svých rukou a ve svém rozhodování dokonce ani svou vlastní záchranu, svou osobní, soukromou budoucnost. Ale tam, kde se postavíme do služeb pravdy, existují jen místní a dočasné porážky, kdežto osud těch, kteří se proti pravdě brání a musí se jí bát, je zpečetěn.

A teď mohu konečně odpovědět na Tvou druhou, obecnější otázku: jak mohou nějaké chyby, nějaká selhání nebo eventuelní případy „zrady“ ovlivnit morální kredit Charty a chartistů. Charta a chartisté budou ztraceni v ten okamžik, kdy jim půjde na prvním místě o vlastní morální kredit. Charta má smysl jen do té doby, dokud se nezačne starat o sebe a o

svou pověst, o bezúhonnost svých signatářů a o jejich dobrou pověst. Charta v dané situaci stojí a padá svou loajalitou k pravdě a svou solidaritou se všemi, kdo se přes osobní oběti dali do služeb pravdy. Konkrétně to znamená, že Charta plní svou funkci a své - po mém soudu veliké - poslání, pokud nepřestane ukazovat, jak se věci opravdu mají, a dokud nepřestane odhalovat všechny lži, poťouchlosti, nenávistnictví a pomstychtivost, hloupost a omezenost ve světle pravdy. A pokud pravdě zůstane věrný jediný, poslední signatář, ba dokonce jediný člověk v naší zemi, třebaš Chartu vůbec nepodepsal, věc, o kterou se Charta vzala, není ztracena. V zápase mezi holou mocí a násilím na jedné straně a mezi mocensky slabou, takřka bezbrannou pravdou na straně druhé vítězí vždy znovu pravda (i když je někdy zapotřebí na její vítězství trpělivě čekat). Jak to před 44 roky napsal Rádl:

„Všichni lidé jsou povinni bojovat za spravedlnost a za pravdu; svět však bude osvobozen ve jménu pravdy, nikoli ve jménu násilí.“

Tvůj Ladislav Hejdánek